

Vooraf

*Je n'ay pas plus fait mon livre, que mon livre m'a fait.
(Mijn boek werd niet meer door mij gemaakt dan ik door het boek)
Michel de Montaigne*

Het essay van dit boek volgt een lijn in de persoonlijke ontwikkeling van de auteur op het vlak van wat er bij gebrek aan betere termen zal worden genoemd 'het geloof' en 'het ongeloof. Wat de term 'geloof' er zal aanduiden is de eenzijdig gelegde en onderhouden persoonlijke band die inspireert tot gevoelens van herkenning met dikwijls in het verlengde daarvan de vereenzelviging - maar deze twee in weerwil van wat van buitenaf bezien kan opvallen als juist een contrast. Al bij globaal bekijken blijkt het dan te gaan om een contrast tussen karakters, met als algemeenste regel het ene karakter dominant reagerend of als zodanig vermoed en het andere karakter, meestal dat van de gefascineerde partij, juist niet. Alles samen dus de betovering door een spiegeling die bedriegt.

Binnen deze twee hoofdzakelijke varianten doet dezelfde spiegeling zich in vele vormen voor. Zoals daar zijn de verschillen tussen religieus en areligieus, persoonlijk en onpersoonlijk, vluchtig en obsessief, gewenst en van lieverlee ongewenst en zo nog veel meer. Pas vervolgens zijn er de verschillen van overtuiging,

sociale betrokkenheid en zo voort. Wat per karaktergroep – dominant of niet-dominant - alle verschillende categorieën voor mij verbindt is een psychische structuur die voor deze categorieën in hoofdzaak overeenkomstig is.

Zowel door uitwendige oorzaak, bijvoorbeeld door de vestiging in de hersenschors van een vooraf vervangende nieuwe gebondenheid, als ook door eigenhandig ingrijpen van wie de betovering bij zichzelf niet meer vertrouwt, kan de ban ook worden verbroken. Alleen voor de laatstgenoemde weg, die van het eigenhandige ingrijpen, reserveert dit essay de term ‘ongeloof’.

Het ervaren van wie dit schrijft op dit zeer algemeen menselijke terrein was voor sommige delen zeer intens en voor andere delen zeer divers. Naast een neurotische aanleg die gehechtheden van deze soort vanzelf al in de hand werkte en hen tot obsessie maken kon was er bovendien de complicatie die volgde uit het bezit gedurende een kwart eeuw van twee elkaar afwisselende en onderling contrasterende karakters. De manische depressie, recent ook wel de bipolaire stoornis genoemd. Zelf onthoud ik me liever van het laatste etiket, daar die twee polen er als hoofdzaak een tegenstelling suggereren die in mijn optiek secundair is en tussen de twee een samenhang – als die tussen de Noordpool en de Zuidpool - die voor mij niet bestaat. Voor zover ik zelf het nodige van het syndroom te ervaren kreeg en er bij anderen iets van kon bekijken zie ik er dan ook iets anders dan wat de populaire wijsheid er ziet en veelal ook de professionele wijsheid. Dus niet in de eerste plaats een wisseling van tegengestelde stemmingen die zich zouden laten duiden als twee tegengestelde polen. Voor mij moet de hoofdzaak

een niveau dieper worden gezocht, namelijk in een wisseling in het verkeer tussen twee afzonderlijke driften van de menselijke psyche. En daarmee in een verschil tussen karakters die onderling fundamenteel verschillend zijn voordat ze ook nog een tegenstelling kunnen vertonen. Een verhouding dus als die tussen warme koffie en koude thee. Een verschil dat van dit verschil een resultaat moet zijn, los van enig verschil van stemming, blijkt meteen al uit het feit dat elk van de twee helften is voorzien van de eigen en onderling fundamenteel verschillende, dus niet slechts tegengestelde, scenario's voor het toneel van de gelovige fantasie en voor de aansluitende betrokkenheden op objecten in de buitenwereld.

In mijn geval bleef het syndroom beperkt tot een psychogene, door het leven toegediende variant van het syndroom¹. Hoewel begeleid door een collectie van ander neurotisch ongerief was het ervaren van dit ene aspect dan ook minder dramatisch en minder uitzichtloos dan meestal dat van de endogene, door de genen aangeleverde variant van het ziektebeeld is. Bovendien weken met name de depressieve toestanden nogal van dat laatste beeld af. Daarentegen houd ik het eigen ervaren van dat tweevoudige fantasie- en geloofsbestaan voor representatief. En deze algemeenheid met inbegrip van de specifieke bijzonderheid op dit vlak die blijft gereserveerd voor deze patiënten, met alleen de andere tijdelijke psychotici daar nog bij. Dit aspect is de beeldvorming van elk van de twee karakters van de eigen wederhelft. Zodra de schepper van dit beeld zich voelt

¹ Waarschijnlijk door een prenatale bedreiging van de kant van de navelstreng.

genodigd tot de herkenning van zichzelf in dat beeld en daarmee in een object dat zich juist niet voor de herkenning leent, ziet hij zichzelf in een spiegel die bedriegt. Bij nader bekijken blijkt dan ook hier de koppelaar het misverstand te zijn, in een harmonie van wat ik noem ‘het geloof’.

*

Het aantal pagina's van dit essay is ten minste een vijfvoud van wat er bij de eerste opzet was beoogd en verwacht. Deze obesitas, die ook mij niet zeer welkom kon zijn, had verschillende oorzaken. Om te beginnen was er niet slechts de verscheidenheid van ervaren op het te onderzoeken vlak maar veel bepalender nog een onderlinge verwevenheid van de verschillende ervaringen. Het lot van de ene band bleek zelden zonder betekenis voor dat van een andere band te zijn, zodat de andere band zich niet liet belichten zonder een spotje op ook de ene band. Daarbij was er de omstandigheid van het gemoed die ook verder niet gewoon was, met name in episoden die de breuk brachten in een band en in één geval ook nog een bekering. Deze episoden waren in tenminste twee gevallen het eerste deel van een depressiecyclus. De meest bewegene van deze cyclussen, zowel wat het inwendige als wat het sociale ervaren betrof, en tevens de meest bepalende voor het verdere verloop van het syndroom, was een depressiecyclus van de jaren 1963-1964. Onder andere was het de cyclus met de meest intens verdedigde band van mijn niet-dominante helft, namelijk een band op het religieuze vlak, en van de breuk in dezelfde band, met direct daaropvolgend een verrassing op het sociale vlak

die aan het verdere verloop van het syndroom het eigen aandeel zou leveren. Voor het verslag eiste dat ene uur twee hoofdstukken op, met voor een ander uur van dezelfde dag nog een derde hoofdstuk erbij. Als een psychische toestand van langere duur bleek dezelfde depressie zich vervolgens in twee duidelijk gemarkeerde fasen te kunnen verdelen, met pas nadien het betrekkelijke respijt van de zogeheten ‘tussenperiode’ en ten laatste het besluit van de manische psychose. Elk van deze fasen, tezamen dus een viertal, bracht haar inwendige verrassingen en haar uitwendige avontuur voor de patiënt. En elk van die verrassingen en avonturen solliciteerde naar een eigen duiding. Tegelijk hingen ze onderling genoeg samen om ook voor dit essay bijeen te willen blijven en dat samengaan zelfs met een uitvloeisel in latere tijd er nog aan vast. Zo bleek die enkele cyclus van 1963-1964 zich te presenteren met een stof die - verteld en geduid - uiteindelijk de grootste helft van de hoofdstukken van dit boek voor zich zou opeisen. Wel was er twee jaar later een cyclus waarvan althans de depressie zich eveneens naar een voorgrond in de terugblik drong. Deze depressie bracht heel andere inwendige en uitwendige ervaring dan haar voorgangster. Maar ook was er de voortgaande lijn op het vlak van wat ik noem ‘het geloof’. Zowel het verschil als de overeenkomst met de depressie die voorafging solliciteerden naar een eigen plek in dit essay.

De uitwendige ervaring van beide cyclussen werd voor een overwegend deel bepaald door een concert van de geest van de tijd, zoals dit concert klonk in de jaren 1960-1967. Binnen deze korte spanne van tijd bracht het concert twee symfonieën ten gehore van onderling radicaal verschillende klank. De eerste symfonie omspoelde de

depressie-cyclus van 1963-1964, de tweede die van 1966-1967. Op beide was er de reactie van mijn kant, een reactie die in beide gevallen deels in drukletters bleef gedocumenteerd. Bovendien volgde dat documenteren in beide gevallen binnen de kortste keren na de breuk in een eigen band van het geloof en droeg het daarvan nog de sporen. Ook dit waren omstandigheden en resultaten die in het relaas van dit essay de eigen ruimte opeisten. En ook vandaar de uiteindelijke omvang van dat essay.

*

De eerste van de twee genoemde symfonieën had haar rol al eerder gespeeld, namelijk bij het leggen van de eerste eenzijdige band waarvan het relaas van dit essay zal berichten. Het voorwerp van deze betrokkenheid was de andere persoon van een samenzijn van ten hoogste drie uren. Dit samenzijn vond plaats in de maand juli van het jaar 1962 op de voorbank van een Mercedes die zijn bestuurder en mij van de Aachener Abzweig ten westen van Keulen tot een oprit van de Autobahn bezuiden Frankfurt bracht. Zelf was ik toen 20 jaar oud en als lifter op weg naar Griekenland. Nooit zag ik mijn gastheer van die drie uren terug en tot op heden werd zelfs zijn naam me niet bekend.

Maar niet voor niets verwijst het goede gesprek van de titel van dit boek naar dat gesprek met hem. Deze Samaritaan van de Autobahn deed zijn jonge gast delen in een reeks van theoretisch omlinjnde inzichten over de wereld rondom waarover kennelijk goed was nagedacht. Een enkele van deze inzichten, de belangrijkste als inspiratie voor het smeden van de band, betrof een

behoefte die hij in de eigen omgeving had opgemerkt en doorgrond van de meeste van zijn Duitse landgenoten aan de geruststellende werking van de krachtig bestierende autoriteit. Dit theoretische zaad viel in een aarde die tot het ontvangen van een dergelijk zaad al was voorbereid. Meteen al tijdens het wachten op de volgende lift kiemde dus het zaad en droeg het zijn eerste vruchten. Deze vruchten echter bestonden niet alleen in de positieve zin van eigen aanvullingen op het vernomen inzicht maar ook, en niet minder bepalend, in de negatieve zin van het afschudden van veel van wat het concert van een tijdgeest van de vroege jaren '60 al had doen toewaaien tot deze student. Langs de omweg van een eigen verwerking deed aldus het inzicht van een anonieme automobilist diens gast belanden op een weg door verschillende terreinen van de eigen betrokkenheid die voortaan alleen nog de eigen weg zou zijn.

Onopgemerkt echter had hetzelfde zaad de kiem gelegd voor ook die andere vrucht. Het was de vrucht van een beeldvorming van mijn kant aangaande zijn gestalte. Van een idealisering zelfs, en deze bewerking met inbegrip van de vervalsing die van zoiets het resultaat pleegt te zijn. Het resultaat van de vervalsing was een eenzijdige verbondenheid met het zelfgeschapen beeld, in principe niet eens zo verschillend van wat het voorwerp ervan me had geleerd inzake een overeenkomstige trouw bij de meeste van zijn landgenoten aan de bestierende autoriteit. En die trouw van mij voor een duur van achttien jaren. Wel kon, gezien de beperking en de korte duur van het oorspronkelijke contact, de plek voor deze ster aan mijn persoonlijke firmament slechts die van een verre verte zijn. Deze afstand echter bleek zich ook te kunnen

bewijzen als betrekkelijk. Juist in de twee depressies van het relaas van dit essay kwam dezelfde ster me weer nabij. En dit naderen als een resultaat van het licht dat het inzicht van zijn theorie bleek te kunnen werpen op enkele psychische verschijnselen die me bij mijzelf hadden verrast. Zijn ster moest daar wel helderder van gaan stralen; voor het nog volgende deel van dezelfde twee depressies zou zij bovendien de enige overgebleven ster zijn. Bij de opzet van dit essay was dat herhaalde stralen in eenzaamheid een reden te meer om aan die anoniem gebleven theoreticus van de Autobahn een positie te gunnen als tweede hoofdpersoon binnen het autobiografische verslag.

*

Al in een grijs verleden, namelijk in de zomer van het jaar 1980, ging de verkenning van het eigen verleden op dit specifieke vlak van start. Indertijd was het oogmerk van de verkenning de aanloop tot een ander essay en tegelijk een voorbereiding tot de inhoud daarvan. Namelijk van een essay dat van hetzelfde emotionele en psychische ervaren een algemeenheid moesten gaan verkennen en omlijnen binnen de menselijke soort.

Van dat begin in 1980 zijn in dit boek het eerste en het derde hoofdstuk en de tweede helft van het zestiende hoofdstuk het nog altijd directe resultaat. Voor het overige echter bleek de uitvoering van het voornemen een heel andere loop te nemen dan bij de aanvang was beoogd en verwacht. Meteen al dat eerste begin namelijk bracht zijn verrassingen. Wat van dit aspect van het eigen verleden in het parate geheugen bewaard was gebleven bleek slechts

een beperkt deel te zijn van wat in werkelijkheid was beleefd. In een iets minder ver verleden was deze selectie in de hand werd gewerkt door een bijkomstig aspect van de manische depressie. Dit aspect bestaat in een verdringing van de herinnering aan recente ervaring, een effect dat zich voordoet bij elke omslag in de cyclus en dat ook bij mij ingrijpend was. Nu echter bleek het niet immuun te zijn voor toch nog de inbreuk. Uit een archief van wat zich had verborgen dook nu de ene herinnering na de andere herinnering weer op. En dat opduiken compleet met de ooit beleefde emotie, alles geconserveerd alsof het me bereikte van de dag van gisteren. Behalve een nuttige inspiratie voor de schrijverij werd daar ook de kans vermoed op een stukje therapie. Wat besloten werd was daarom de overschakeling op een andere manier van schrijven. Het procedé dat werd beproefd was dat van de vrije associatie, zoals ook de gewone therapeut er de winst van verwacht en zoals de surrealisten er hun artistieke winst mee hadden behaald. Zodra een onderwerp of een aspect me op het spoor van een ander onderwerp of een ander aspect bracht werd dus overgestapt naar dat andere onderwerp of naar dat andere aspect.

Wat deze procedure bracht aan resultaat, naast de nodige prullenbakken met volgetypt papier en de aanzetten tot een achttal essays, bestond in het opduiken van ook andere herinnering dan die van 1962. Stukje bij beetje presenteerde een reeks van verschillende ervaringen, met name die vanuit de depressieve toestand van 1963-1964, zich weer aan de geest. Ook dit terugzien werd een herbeleven dat zich meedeelde aan een gevoel, met in het gevolg van dat gevoel de verwerking in onder andere een reeks van therapeutisch nuttige huilbuien. Wat

echter een vakmatige therapeut pleegt te weten en ik destijds nog niet: aan het wroeten in oud depressief zeer kleeft voor manisch-depressieven een risico. Het kan de komst van nieuwe depressiecyclussen uitlokken. Na ruim twee jaren van concentratie op een eigen verleden en als een kennelijk gevolg daarvan diende zich zo'n nieuwe cyclus zich ook bij mij dus aan. Hoewel deze cyclus de laatste zou blijken van het zevental dat mijn deel was pakte ze toch nog aardig bewogen uit. En vooral ook tijdrovend, zoals altijd. Na afloop - en wanneer loopt zo'n cyclus werkelijk af - ontbrak dan ook de aansporing tot verder wroeten. Vanaf een paar jaar later ontnam daarbij het werk voor de boterham me vanzelf al de tijd voor zulke bezigheid, tegelijk met de schrijverij over de kunst, zodat het alles bijeen een twaalfal jaren zou duren voordat de onderneming van inmiddels zovele jaren terug werd hervat. Wat toen de floppiedisk en later de harde schijf bereikte bestond voor het belangrijkste deel in het ordenen en verder analyseren van een herinnering die dankzij de oprakelingen van de jaren 1980-1982 tenminste grijpbaar geworden was. Vervolgens was er de noodzaak van een redactionele bewerking en van allerhande nuancering van de inhoud en van fatsoenering van de stijl. Pas toen kwam het resultaat in het zicht dat al bijna dertig jaar tevoren was beoogd. Maar zoals al gezegd: het was niet het resultaat zoals een resultaat was voorzien. Een essay met de omvang van een foliant: dat zou het gedrukletterde resultaat nog slechts kunnen zijn. En dit terwijl de beoogde hoofdzaak nog altijd dat andere essay was: het essay dat de algemeenheid van hetzelfde psychische ervaren zou gaan bekijken. Welke lezer zou na de marathonloop die nu als aanloop beschikbaar was nog zin

hebben in de sprint? Na enig overwegen werd daarom de voorrang in de publicatie voor dat nog te schrijven essay over de algemeenheid gereserveerd. Een reeks van essays over voorbeelden die deze algemeenheid zouden illustreren en die me ook om andere redenen een essay waard waren, kon dan daaraan worden gekoppeld. Ook twee hoofdstukken van het autobiografische essay leenden zich daarvoor, zij het in een bij de nieuwe bestemming aangepaste vorm. Zo werd dus gedaan. Het eerste resultaat van de gekozen volgorde was en is nog steeds de bundel van tien essays *De Verspreiding van een Abuis*, zoals bij Aspekt verschenen in 2010, met een titelessay van ca 100 pagina's dat een verkenning van de ooit omlijnende algemeenheid registreert. Dit boek werd snel gevolgd door een kleine reeks van essays in telkens afzonderlijke publicatie over nog weer andere voorbeelden van dezelfde algemeenheid. Het essay dat al was geschreven als een voorbereiding tot dit alles en zelfs als een aanloop erheen, dus het essay van dit boek, kreeg een positie achteraan toebedeeld.

Dat deze positie dit boek zou maken tot een portie mosterd na de maaltijd is echter niet de mening van zijn auteur. Daartoe waren de meeste van de beschreven ervaringen, zeker ook de ervaringen van wat er wordt genoemd het ongelooft, te specifiek. Zeldzaam moet bovendien de analyse zijn van wat de manische toestand aan geestelijke afwisseling bracht, gezien de staat van verdrongenheid die in de meeste van zulke gevallen de terugblik op de toestand hindert en die er de analyse blokkeert.

*

Een ander raakvlak met een al eerder gepubliceerde uitgave betreft de tweede hoofdpersoon van het onderhavige relaas, dus mijn gastheer tussen Keulen en Frankfurt. De uitgave in kwestie is het essay *De Allemansvijand en zijn Vriend*, Aspekt 2017. Wat hier de verbinding legt is de gelovige fantasie van een specifieke karaktergroep. In dat andere geschrift rubriceerde ik deze groep als de dominante misantroop, een uithoek van de grote mensentuin die me gedurende een tiental jaren meer dan de meeste andere hoeken had geïnteresseerd. Tijdens het schrijven ervan dacht ik ook aan een ingezetene van dit district van Neurosia die er buiten het beeld gehouden bleef, namelijk aan mijn gastheer van 1962 in een Mercedes op de Autobahn. Het localiseren van ook deze mens in juist dit district kon pas worden verricht na het wegvallen van het beeld dat ik voor mezelf van hem had geschapen; het laatste hoofdstuk van het onderhavige essay doet van dat wegvallen verslag. Dit bescheiden gebeuren deed me tegelijk een psychische gesteldheid ontdekken die ik er voordien niet had vermoed, dus die van een dominante misantroop. En daarmee juist van de karaktergroep die me gedurende dat tiental jaren zo had geboeid. De onthulling kwam van een belichting door de herinnering aan wat enige auteurs die ik voor dominante misantropen hield van zichzelf in drukletters hadden bekend. Het was een bekennen geweest dat me pas nu een bekennen deed begrijpen dat achttien jaar tevoren aan mij was gedaan in de cabine van een Mercedes. En dat net als die twee andere bekentenissen wel het bekennen moest zijn van een dominante misantroop. Van mijn kant was er vervolgens de vaststelling van enige persoonlijke vaardigheden en van aspecten van het geestelijke uitzicht

van mijn gastheer die ik al lang tevoren had gerubriceerd als specifiek voor het karakter dat me wel tien jaar lang zo had geboeid: de dominante misantroop.

Ook vanuit andere oogpunten was de ontdekking te bijzonder om niet zijn eigen plek op te eisen in het autobiografische relaas. Maar tja. Hoe ook deze verrassing nog even aan de lezer uitgelegd? Behalve langs de specifieke talenten en andere kenmerken van een karaktergroep had zo'n uitleg deze lezer ook nog te voeren langs een sociaal tekort en een fantasieleven – want daarvan hadden die drie bekentenissen me iets doen kennen - die me voorkwamen als specifiek voor de groep. Alles samen telde dat op tot de stof voor een essay apart. En ook zonder uitbreiding van zulke wijsheid werd dat autobiografische boek van mij al te dik. Zodat ook hier gekozen moest worden voor de andere weg. Deze weg bestond in het schrijven van dat essay apart als een essay apart, met ook voor dit essay een voorrang bij de publicatie. Zo gebeurde dus, met als resultaat dat boekje *De Allemansvijand en zijn Vriend*. Al in 2017 verscheen het bij Aspekt, opdat het boek dat de lezer nu in handen heeft ernaar zou kunnen terugverwijzen. Wat ik bij deze maar vast doe.

*

Ten laatste dient te worden onderstreept dat een proeve van bekentenisliteratuur niet de opzet was of is van dit boek. Hoewel het relaas van een eigen ervaren er het grootste deel van de pagina's vult blijft dit relaas beperkt tot het aspect van mijn bestaan dat zich laat verbinden met mijn zicht op wat ik er noem 'geloof' en 'ongeloof'. En

ook dit aspect geselecteerd, met de selectie in dienst van de leringen die zich uit de gebleken en bekeken verschijnselen lieten trekken. Wel was bij deze leringen van meet af aan een oog opzij gericht naar wat me voorkwam als een ervaren van meer algemeen menselijke verspreiding. Zoals omgekeerd bij die andere, de al eerder gepubliceerde verkenningen een oog opzij was gericht naar wat ik kende van mezelf.

Hans Sizoo

* * *